

Reviews and Anotations
Рецензии и анотации

СЛАВЯНСКИТЕ КОМИТЕТИ И БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ

Иван Стоянов. (2014). Московският славянски комитет и Българското опълчение. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN: 978-954-524-986-0

Мариета Кожухарова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

През 2014 г. от печат излиза книгата на проф. д.и.н. Иван Стоянов „Московския славянски комитет и Българското опълчение“. Отпечатването ѝ е дело на Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ с рецензенти проф. д.и.н. Д. Саздов и доц. д.и.н. Л. Златев. Монографията стъпва върху издадения от същия автор през 1992 г. труд под заглавие „Славянските комитети и българското освободително движение след Априлското въстание 1876 г.“. Тя се състои от предговор, четири глави, послеслов, библиография и в края ѝ са посочени, за улеснение на читателя, значенията на използваните съкращения.

Поради това, че не създаването, структурата и развитието през годините на славянските комитети в Русия са обект на изследване тук, проф. Стоянов вкратце представя именно тези проблеми в предговора. Той посочва и причините за тяхното създаване, а именно: 1) загубата на позициите, които Русия има сред християнското население в европейския Югоизток, 2) ограничаването и отстраняването на руското влияние сред балканските народи, 3) прощаване с мечтата за контрол над Проливите (с. 5) и т.н. И всичкото това се случва след Кримската война 1853 – 1856 г. Руската империя, като всяка друга силна страна, не може да се

откаже толкова лесно от постигнатото през вековете и не може да се ограничи в бездействие по въпроси, които засягат силно нейните икономически и политически интереси. Много правилно проф. Стоянов заключава, че появата на Славянските комитети в руските земи е именно онази обществена организация, която може да запълни празнотата в действията на руското правителство по отношение на проблемите на Източния въпрос и в частност за осъществяването на политическа и културна подкрепа на българския народ, намиращ се под османска власт, както и материално съдействие при военно активизиране на християнските народи срещу Османската империя.

Още тук, в предговора, авторът посочва и целите на своето изследване, а именно дейността и инициативите на Московския комитет и неговите подразделения по отношение на българите във времето след Априлското въстание от 1876 г. до започването на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. От последващите страници става ясно, че тези инициативи, представени в монографията на Иван Стоянов, се свеждат до: 1) създаване на планове за формиране на самостоятелна българска войскова част или отряди към сръбската армия по време на Сръбско-черногорско-турската война от 1876 г. или към руската в една предстояща война на последната срещу Османската империя; 2) организацията по закупуване и транспортиране на оръжие за българските воители, както и подготовката по снаряжението и обмундирането им.

Подтик за автора при написване на монографията е „новооткрит, непубликуван архивен материал по темата, получен от архивохранилищата в Русия“ (Стоянов, 2014: 11). Основните непубликувани документи, които той ползва и в двете написани от него монографии (тези от 1992 и 2014 г.), са архивният фонд на И. С. Аксаков – председател на Московския славянски комитет в интересувания ни период, който се намира в „Отдел Рукописей Российской национальной библиотеки – Санкт Петербург; архивите на същия, съхранявани в ИРЛИ (Пушкинский дом) – РО; намиращият се в същата институция архив на П. И. Бертенев; архивите на К. Цанков в българската Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Изследвани са и немалка част от публикуваните на български и руски език документи по темата, както и мемоари на участници в събитията. Налице е една богата изворова база, която осветлява в детайлност поставения в заглавието проблем.

В предговора проф. Стоянов включва и преглед на научните изследвания по темата до днес и стига до извода, че въпросът не е детайлно проучен, въпреки че в други монографии са упоменавани някои от проблемите, разглеждани в книгата от 2014 г. Сред изследванията са трудове на Ц. Генов, С. А. Никитин, Ат. Бендерев, Ш. Апостолов, Н. И. Цимбаев и др.

Първата глава от монографията се отнася, както бе вече посочено по-горе, до съществуващите планове за въстание в България във времето, когато Сърбия и Черна гора водят война с Османската империя през 1876 г. Проф.

Стоянов разглежда тези планове като „прелюдия към появата на Българското опълчение“. Докато историографията по този проблем до този момент в повечето случаи мимоходом споменава връзката между плановете (които в някои монографии, като тази на Ц. Генов, са разгледани част от тях обстойно) и съзряването на нуждата от създаване на български войскови отряди към руската армия в една бъдеща руско - турска война, то проф. Стоянов категорично посочва и доказва, че именно благодарение на тези планове в руските правителствени среди се стига до идеята за създаване на Българското опълчение. Това той постига, проследявайки развитието и усъвършенстването на плановете за въстание в българските земи, повечето от които са дело на дейци, представители на славянските комитети или близки до тях личности. Сред плановете са тези на Я. Сколмайстер¹⁾, на Р. Фадеев (два на брой), ген. Черняев, И. Кишелски и др.

Планът на Сколмайстер от март 1876 г. предвижда да се използват български въстаници за прекъсване на военния път от Истанбул до Ниш, по който османците снабдяват армията си. В плана се разглежда организацията на въстаналите сили, както и тяхното въоръжаване. Проф. Стоянов допуска, че е твърде вероятно върху вижданията на латвиеца относно военната организация на българите да е оказано влияние от участник в Априлското въстание, понеже неговото разбиране по въпроса твърде много наподобява действителното организиране на българските въстаници през април 1876 г.

Плановете на ген. Р. Фадеев от юни и октомври 1876 г.²⁾ допринасят за изкрystalизиране на идеята за сформирание на българско опълчение в руските правителствени среди. В първоначалния план се предвижда български доброволци да се включат в Сръбско-турската война като отделни военни формирования под командата на руски ръководни кадри, а след неуспешния за Сръбското княжество край на войната планът се трансформира като участие на български доброволци, сформирани в отряди и командвани от руски и български офицери, да изпълняват второстепенни действия при бъдещата Руско-турска война.

Своя принос дава и ген. Черняев, участник в Сръбско-турската война от 1876 г., под влияние и вследствие неприязненото му отношение към ген. Р. Фадеев. Според него българите ще могат да се организират само в тила на някоя действаща армия, като има предвид сръбската или руската.

Поредният план представя обърканата според автора позиция на БЦБО, чиито дейци замислят самостоятелно въстание в границите на българските земи, възползващо се от настоящата Сръбско-турска война. Разгледани са плановете на руснаци, които подкрепят идеята на БЦБО за ново българско въстание на юг от Дунав, но те според автора на монографията са по-скоро авантюристични и привежда своите разсъждения в тази посока.

Всички тези планове са познати и на председателя на Московския славянски комитет И. С. Аксаков, от когото се иска отпускане на материални средства за

подготовката им. Авторът привежда част от кореспонденцията на Аксаков с други лица и с горепосочените, от която се вижда неговото становище. На първо време, средства от славянските комитети се отпускат на БЦБО, но за да се изпращат доброволци в сръбската армия, не за „безплодна агитация в България“ (с. 41).

Втора глава от книгата разглежда проблема по закупуване и доставяне на оръжие за Българското опълчение. Посочена е основната историография по въпроса и се заключава, че „поставеният проблем не е изяснен цялостно“ (с. 46). Преглеждайки някои от трудовете, свързани с темата, съм склонна да се съглася с горното становище на проф. Стоянов. Основните тези и изводи обаче, които са застъпени в монографията, са налице и в някои от създадените по-рано научни трудове. Професорът коректно защитава позицията си от нуждата за едно по-цялостно и задълбочено изследване на проблема: „...той е твърде важен с оглед отношението към него на руските официални среди, на определени кръгове от руското общество и на Московския славянски комитет и неговите отдели...“ (с.46).

В някои от предходните изследвания, свързани с темата, ярко се откроява положително или отрицателно отношение на авторите към една или друга личност, работеща по осигуряване на оръжието. Тук съставителят на тази книга е отдал заслуженото на всеки един от участващите в този процес дейци, като не е спестил да упомене техните правилни и неправилни разбирания, действия, конфликтите помежду им, основани на лично съперничество и пр.

Закупуването и доставянето на оръжие за българите от Германия започва според разработения от Р. Фадеев план. Император Александър II одобрява идеята, но изисква тя да се осъществи от руската общественост и славянските комитети. Поради това средствата, необходими за делото, са събрани от руската общественост, сред които се нареждат московски богаташи, но и хора със значително по-ниски доходи. Всичко това според автора говори за солидарността на руската общественост със съдбата на българския народ. Славянските комитети впоследствие, в лицето на Аксаков, взимат делото по закупуване и доставка на оръжието в свои ръце. Проф. Стоянов в тази глава проследява въз основа на непубликувани архиви, намиращи се в гореспоменатите руски архивохранилища, сложния път при изпълнение на поставените задачи, конфликтите между Фадеев, Черняев и Аксаков, участието и ролята на българи от БЦБО, Одеското българско настоятелство, българина Евлоги Георгиев и др. в тази задача и успешното изпълнение на поставената цел, като привежда обстоен анализ на събитията. Разглежда дейността по закупуване и доставка на оръжието в два периода, като за първия активността се пада на първо място на ген. Фадеев и в по-малка степен на Московския славянски комитет, а във втория период цялата дейност се намира в ръцете на последния.

Последните две глави се отнасят за изработването на обмундирането и снаряжението за първия и втория набор на Българското опълчение. Тук де-

тайлно е проследена цялата организация, създадена от Славянския комитет по изработването, закупуването и доставянето. Привеждайки редица архивни материали, авторът заключава, че тази дейност се осъществява изцяло от славянските комитети и руски предприемачи и търговци. Приведени са количествените и материалните стойности за изработените вещи, необходими за опълчението. Също така е дадена подробна информация за включилите се в тази дейност обществени личности, перипетиите, които те срещат при изпълнение на целта и т.н. Както сам авторът признава, въпреки трудностите, при наличието на една обща и ясна крайна цел, успехът на това дело е постигнат.

В послеслова проф. Стоянов акцентира отново на причините за появата и дейността на Московския славянски комитет и отново заключава, че това е „на пръв поглед обществена организация“, която съумява да изпълнява онези дейности спрямо християнското население на Балканите, които руското правителство се възпира да осъществява поради наложените му след Кримската война санкции и вперения поглед на останалите европейски сили в действителността на Руската империя спрямо споменатите народи. Също в послеслова е засвидетелствано уважението на автора и признателността за направеното от славянофилите за българското образование, култура и освобождение.

БЕЛЕЖКИ

1. Латвиец по произход, участник в Сръбско-турската война от 1876 г.
2. Планът от юни 1876 г. според Стоянов е създаден под влияние на българина на руска военна служба ген. И. Кишелски и авторът привежда своите доводи за това: Стоянов, И. Московският славянски комитет..., с.25 – 27.

THE SLAVIC COMMITTEES AND THE BULGARIAN VOLUNTEERS

✉ **Marieta Kozhuharova, PhD Student**

University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: mimi_8282@abv.bg